

РЕДЬКА І.А.*Київський національний лінгвістичний університет*

СИНЕСТЕЗІЙНИЙ ОКСЮМОРОН: ПОЕТИКА ВІДЧУТТЄВИХ ПРОТИРІЧ АВТОРА (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД) (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Е.БІШОП, С.ПЛАТ ТА А.СЕКСТОН)

Одним із так би мовити „загадкових” явищ поетичного тексту є художня синестезія. Термін „синестезія” походить від гр. *συναίσθησις* і в буквальному сенсі означає „одночасне відчуття” [1:615]. На перший погляд, таке визначення може наштовхнути на думку, що синестезія становить предмет дослідження психології, але наразі це явище вивчається у царинах літературознавства, лінгвістики, поетики та багатьох інших наук. У цілях даної роботи ми зупинимося на класифікації Р.Цура, який розрізняє психофізіологічну, вербальну та поетичну синестезію [2], і поставимо собі за мету детальніше розглянути останню, зокрема, один із різновидів поетичної синестезії – синестезійний оксюморон.

У своїй роботі ми користуємося терміном „словесна поетична синестезія” (далі в тексті СПС), який є рівнозначним термінам „поетична синестезія” та „художня синестезія”. Під СПС розуміємо лінгвокогнітивний конструкт, що має передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі. Такий художній образ можна проілюструвати наступними рядками з віршу американської поетеси А.Секстон “Angel of the Love Affair” (AS 126): “[...] *I came sneaking across the salt lawn / in bare feet and jumping-jack pajamas in the spongy dawn*” – „Я прокралася через солоний газон, боса та в джампінг-джек піжамі на багnistий (губчастий) світанок”. Наведений образ *spongy dawn* є синестезійним, оскільки референтом і корелятом у ньому виступають сутності різних сенсорних царин: світанок, як правило, сприймається зором, а прикметник *багnistий (губчастий)* фіксує у мовленні тактильне відчуття. Художня синестезія, як і будь-який інший художній образ, є результатом творчого осмислення дійсності. Отже, в такому образі відчуття автора набувають поетичного характеру.

В той час, як розповсюдженими різновидами СПС є синестезійні метафора й метонімія, синестезійний оксюморон не часто зустрічається у поетичних текстах американських поетес Е.Бішоп, С.Плат і А.Секстон. Проте, такий художній синестезійний образ має своєрідні особливості формування, які, на наш погляд, є вартими висвітлення.

У традиційній стилістиці оксюморон визначають як троп, у якому поєднуються два слова з контрастивними значеннями або з антонімічними семами, що розкриває суперечність описуваного [3:138]. Важливою ознакою такого тропу є те, що порушення лексичної сполучуваності в ньому обумовлюється не відсутністю семантичного узгодження, а контрастивністю [там само]. У синестезійному ж оксюмороні поєднуються дві вербальні одиниці, що позначають контрастивні відчуття. Прикладами синестезійного оксюморону можуть слугувати наступні художні вислови: “*the light is heavy on the Dome, and coarse*” (EB 48) – „світло на куполі важке й різке”; “*stony light*” (SP 49) – „кам’яне світло”; “*dry-wet sound*” (SP 35) – „сухомокрий звук”; “*mournful sweetness of touching*” (AS 68) – „жальбна насолода дотику”; “*in Boston the devout*

work their cold knees toward that sweet martyrdom that Christ planned” (AS 87) – „у Бостоні віросповідні проходять свій тернистий шлях до солодкого мучеництва, що їм приготував Христос”.

На концептуальному рівні синестезійний оксюморон представлений концептуальним оксюмороном, який тлумачиться як спосіб осмислення предметів, подій або явищ реального й уявного світів через протиставлення їхніх аксіологічно навантажених ознак. Осмислення в такому концептуальному тропі відбувається в межах однієї концептосфери на основі протиставлення діаметрально протилежних складників концептуальних доменів [4:12].

Когнітивним механізмом формування синестезійного оксюмору є контрастивне мапування, що визначається як проектування онтологічних властивостей однієї сутності на протилежні онтологічні властивості іншої сутності [5:41]. Такий тип мапування є можливим за умов дотримання низки когнітивних обмежень, або правил мапування, які систематизувала у своїй роботі Л.І.Белехова. Серед таких правил є 1) наявність у сутностях, що мапуються, споріднених онтологічних властивостей; 2) проектування ознак сутностей, що знаходяться на периферії їх семантичного поля, та є гіперонімами або антонімами порівняно з центральним, прототиповим значенням цих сутностей; 3) дотримання напрямку мапування: прямим називається проектування позитивних ознак на негативні. Мапування ж негативних сутностей на позитивні вважається непрямим [5:41, 6:227]. При цьому важливим виступає твердження Й.Шена про значимість когнітивних обмежень, які покликані забезпечити інтерпретативність та комунікативність поетичного мовлення [6:228] і, звісно, художніх висловів у ньому.

Розглянемо синестезійний оксюморон із віршу А.Секстон “The Fury of Abandonment” (AS 68): “*Out of the mournful sweetness of touching / comes love / like breakfast*” – „Від жальбіної насолоди дотику приходить кохання, як сніданок” з урахуванням перелічених когнітивних обмежень. Отже, беручи до уваги перше з перелічених вище правил мапування в оксюмороні, можна стверджувати, що у даній СПС спорідненими онтологічними ознаками в сутностях царини джерела, представленій концептом MOURNFUL, та царини мети – SWEETNESS, виступають ознаки ностальгії, жадання приємного відчуття дотику, адже людині притаманно жадати приємного. Цілком зрозуміло, що в оксюмороні mournful sweetness of touching сутності MOURNFUL та SWEETNESS є контрастивними, як того і вимагає друге когнітивне обмеження. Розглядаючи третє правило мапування, доходимо висновку, що напрям мапування у цій СПС є непрямим, а сам образ фіксує індивідуально авторські особливості сприйняття КОХАННЯ. Даний синестезійний образ можна інтерпретувати як жадання любові, високого духовного почуття, як життєво необхідного – їжі.

Контрастивне мапування супроводжується лінгвокогнітивними процедурами зштовхування та витіснення, унаслідок чого в оксюморонному словосполученні витісняється нове значення [5:41]. Наприклад, у синестезійному оксюмороні *heavy light* саме онтологічно протилежні властивості СВІТЛА *насичене (густе) / розсіяне (розріджене)* обумовлюють формування цього художнього засобу. Мапування відбувається на периферії семантичного поля концепта СВІТЛО. При зіштовхуванні таких ознак простежується витіснення додаткового

аксіологічного значення: *інтенсивне світло є неприємним, важким для зорового сприйняття*.

За О.С.Маріною, синестезія накладає обмеження на формування контрастивних виражально-зображальних засобів, оскільки концептуальний оксюморон, який є їхнім підґрунтям, структурований однією концептосферою та одним концептуальним доменом, а формування СПС вимагає для здійснення в його межах проектувань використання сутностей із різних доменів ЗОРУ, СЛУХУ тощо. Тому проектування в контрастивних тропях є можливим за умови поєднання полярних відчуттів одного домена [7:149]. Доповнюючи дослідження О.С.Маріної, зазначимо, що синестезійний оксюморон структурується однією концептосферою, яка має назву ВІДЧУТТЯ ЛЮДИНИ. У свою чергу концептосфера ВІДЧУТТЯ ЛЮДИНИ складається з декількох доменів: ДОТИК, СМАК, НЮХ, СЛУХ та ЗІР. Синестезійний оксюморон виникає в результаті лінгвокогнітивної операції проектування певних антонімічних аксіологічних ознак з одного сенсорного домену на інший. Наприклад, синестезійний оксюморон *stony light* структурований двома сенсорними доменами: ДОТИК та ЗІР, що й передбачає художню синестезію. У цьому оксюморонному образі царина джерела представлена сутністю царини ДОТИК – відчуттям *кам'яний / кам'янистий*, а царина мети – сутністю *світло*, що сприймається зором, а отже належить до сенсорної царини ЗІР. Аналізуючи цей синестезійний оксюморон, варто згадати фізичні характеристики світла (промениста енергія, що сприймається оком і робить робить видимим усе навколишнє [8]); і характеристики каменю (тверда гірська порода у вигляді суцільної маси [8]). Світло сприймається лише зором, в той час як камінь – зором, дотиком та на вагу. Спільну ознаку в цих двох сенсорних сутностях С.Плат, можливо, вбачає в незворушності, а даний синестезійний оксюморон генерує нове значення: *тривалого стійкого незворушливого саява*.

Особливості мапування в синестезійному образі *stony light* можна схематично зобразити на рис. 1, де великий овал представляє концептосферу ВІДЧУТТЯ ЛЮДИНИ, а п'ять менших овалів – основні домени зовнішніх (екстероцептивних) відчуттів людини: ЗІР, СЛУХ, НЮХ, СМАК та ДОТИК. Для прикладу в двох доменах діагональна пряма розділяє їх протилежні сутності. Стрілка показує напрямок проектування ознак каменю, що належать до царини ДОТИК, на неприємні характеристики світла, що належить до царини ЗІР.

Можливий також інший варіант проектування у контрастивному синестезійному тропі. Він відбувається у два прийоми: наприклад, негативне відчуття одного домену мапується на позитивне відчуття цього ж домену, і отримана парадоксальна ознака проектується на сутність іншого сенсорного домену. Цей різновид мапування представлений на рис. 2. Такий різновид проектування лежить в основі синестезійного оксюморону *dry-wet sound* та розглянутого вище художнього синестезійного образу *mournful sweetness of touching* (але проектування відбуватиметься відповідно між іншими доменами).

Концептосфера ВІДЧУТТЯ ЛЮДИНИ

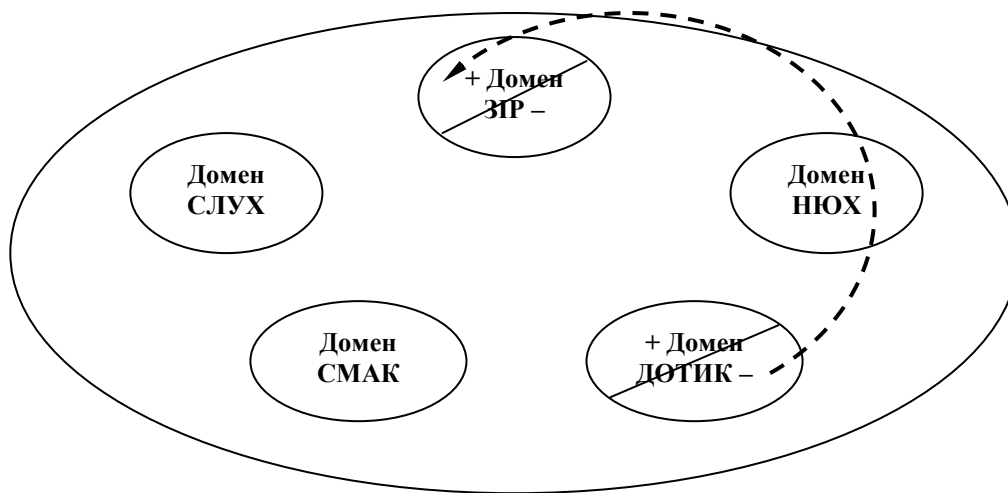

Рис. 1. Особливості контрастивного мапування в синестезійному оксюмороні *stony light*

Концептосфера ВІДЧУТТЯ ЛЮДИНИ

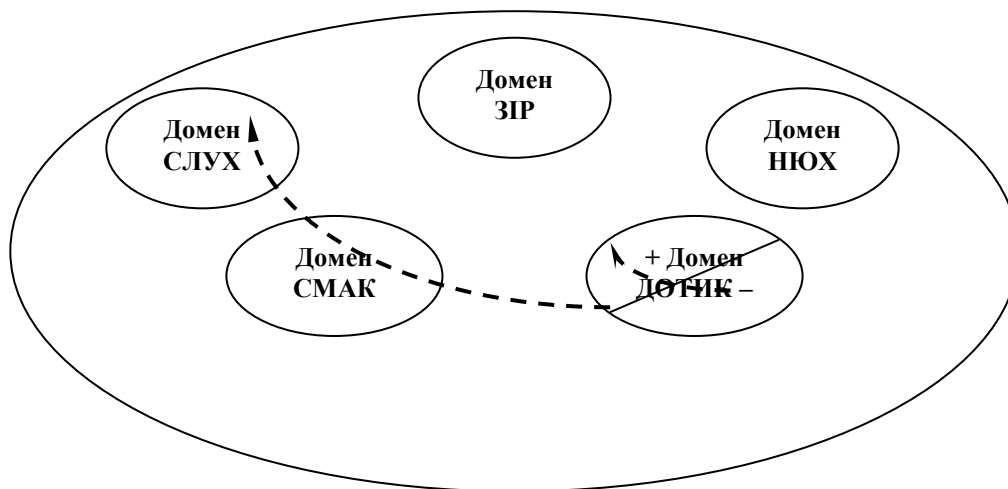

Рис. 2. Особливості контрастивного мапування в синестезійному оксюмороні *dry-wet sound*

Відомо, що компонентами синестезійних зв'язків можуть виступати не тільки екстероцептивні відчуття, але також й інтероцептивні, та пропріоцептивні відчуття [9]. Екстраполюючи це положення на дослідження синестезії у поезитці, зазначимо, що когнітивна операція мапування у синестезійному оксюмороні може здійснюватися з інтероцептивного домену на один із екстероцептивних. У такому випадку слід говорити про емоційне відношення людини до того чи іншого відчуття у певний момент часу. Такими оксюморонами є *sweet martyrdom* та *mournful sweetness*. Звичайно, даний рисунок не охоплює інші види відчуттів, які ми щойно згадали. Втім, принципи формування контрастивних синестезійних тропів будуть такими самими, як ми відобразили на рисунках.

У досліджуваному корпусі простежуються два види оксюмору: діафоричний та епіфоричний. В епіфоричному оксюмороні семантичний рух відбувається від залежного компоненту, який втрачає своє денотативне значення і набуває нового [4:9]. Прикладом такого різновиду оксюмору може слугувати СПС *sweet martyrdom*. Такого типу оксюморон ще називають „розмовним”. У ньому семантичне узгодження може бути повністю відсутнім, оскільки перший компонент взагалі втратив лексичне денотативне значення, зберігаючи й підсилюючи конотацію експресивності [3:139]. У даному синестезійному поетичному образі лексема *sweet*, що виступає корелятом, попередньо диссемантизувалася. Це означає, що лексична одиниця *солодкий* не вживається на позначення смакового відчуття, а лише позначає приємне враження від такого сенсорного образу. Зміст синестезійного оксюмору *солодке мучеництво* можна тлумачити як приємні почуття, які людина переживає від мучеництва в ім’я Бога.

Діафоричний оксюморон передбачає наявність семантичного руху, що здійснюється в обох напрямках, і в результаті процедури зштовхування художніх вислів набуває нового значення [4:9]. Прикладом, знову ж таки, може слугувати СПС *stony light*, проаналізована раніше.

Підсумовуючи усе розглянуте, можна зробити висновок, що синестезійний оксюморон відображає парадокс відчуттів чи почуттів автора, який можна стисло передати наступними схемами:

- ПРИЄМНЕ ВІДЧУТТЯ Є НЕПРИЄМНИМ за певних умов;
- НЕПРИЄМНЕ ВІДЧУТТЯ Є ПРИЄМНИМ за певних умов.

Такий художній образ фіксує тонкі нюанси відчуттів автора і в повноті передає їхній індивідуальний зміст.

Подальшим етапом розвідки може стати компаративний аналіз оксюморонних СПС у творчості представниць „холодної” (Е.Дікінсон, М.Мур та Е.Бішоп) і „гарячої” американської жіночої поезії (С.Плат, А.Секстон та А.Річ).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Словник іншомовних слів* / За ред. О.С.Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974. 2. *Tsur R. Some Cognitive and Aesthetic Principles* // http://www.clas.ufl.edu/ipsoa/journal/1997_tsur01.shtml 3. *Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык.* – 6-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2004. 4. *Маріна О.С. Контрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04.* – К., 2004. 5. *Белхова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики: Науково-методичний посібник.* – Херсон: Айлант, 2004. 6. *Shen Y. Cognitive constraints on verbal creativity. The use of figurative language in poetic discourse* // *Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis* / Ed. by E.Semino and J.Culpeper. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2002. 7. *Маріна О.С. Контрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04.* – К., 2004. 8. *Webster's new twentieth century dictionary: Unabridged / General supervision of J.L.McKechne. – 2nd ed. – U.S.A.: William Collins Publishers, Inc., 1979.* 9. *Галеев Б.М. Синестезия и музыкальное пространство* // <http://www.prometheus.kai.ru>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(EB) Poetry by Elizabeth Bishop // <http://oldpoetry.com> (у тексті статті число біля прізвища поета відповідає порядковому номеру вірша на вказаному сайті)
(SP) Poetry by Sylvia Plath // <http://oldpoetry.com>
(AS) Poetry by Anne Sexton // <http://oldpoetry.com>